

НАСТУПНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ТА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Викладена важливість дотримання основних принципів педагогіки і психології в освітніх закладах, зокрема у дитячому садку та початковій школі. Обґрунтована необхідність взаємозв'язку в організації навчально-виховного процесу в таких закладах. Запропоновано впровадження ефективних психолого-педагогічних методів і прийомів розвивального навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, які забезпечать формування повноцінної особистості.

Изложена важность соблюдения основных принципов педагогики и психологии в образовательных учреждениях, в частности в детском саду и начальной школе. Обоснована необходимость взаимосвязи в организации учебно-воспитательного процесса в таких заведениях. Предложено внедрение эффективных психолого-педагогических методов и приемов развивающего обучения детей дошкольного и младшего школьного возраста, которые обеспечат формирование полноценной личности.

Importance of observance basic ponderable principles of pedagogic and psychology in educational establishments, in particular preschool establishment and initial school is expounded. Necessity of intercommunication for organization and conducting of an educational process in these establishments are grounded. Introduction of effective psychology and pedagogic methods and receptions for the successful developing studies children of preschool and junior school age, which will provide forming of valuable personality is offered.

У Концепції 12-річної загальноосвітньої школи, на основі якої в нашій країні реформується система загальної середньої освіти, передбачено навчання дітей, починаючи із шестирічного віку. Актуальними залишаються питання шкільної зрілості та визначення психологічної готовності дитини до шкільного навчання. Організація навчально-виховного процесу в дошкільному закладі здійснюється відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту».

Варто зауважити, що більшість вимог шкільних програм та програм, за якими працюють дошкільні навчальні заклади, не збігаються. Особливо це стосується спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, які висувають такі вимоги до першокласника, які значно перевищують психологічні та фізичні можливості шестирічної дитини. Виникають певні суперечності у підходах до цієї проблеми. Багато психологів, медиків, батьків зазначають, що навички читання, письма потрібно формувати у школі, а в дошкільний віковий період варто закласти лише передумови, які в майбутньому дають змогу оволодіти цими навичками під вмілим керівництвом педагога-початківця. З іншого боку, багато шкіл, гімназій влаштовують перед прийомом у перший клас справжні вступні кампанії, що своєю чергою провокують виникнення стресових ситуацій як у дітей-шестирічок, так і в молодих батьків, які не підготували своєї дитини відповідно до вимог сучасної школи.

Варто зазначити, що в системі освіти все ще відсутня чітка загальноприйнята концепція врахування принципу наступності у діяльності дошкільного навчального закладу та початкової школи. Ця проблема в освітній сфері є актуальною, оскільки від її вирішення залежить якість знань дитини, стан її психологічного здоров'я, формування її як особистості. Існує незаперечливий факт про те, що вимоги шкільної програми для початкової школи не відповідні психологічним можливостям дитини, зокрема наявні відмінності у меті, змісті, методах навчання і виховання, а також у вимогах суспільства до якості підготовки дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Метою статті є аналіз і характеристика стану дотримання на практиці психолого-педагогічного принципу наступності у діяльності дошкільного навчального закладу та початкової школи.

Проаналізувавши дослідження готовності дітей дошкільного віку до навчання, які регулярно проводять психологи навчально-виховних закладів м. Тернополя, можна стверджувати, що більшість дошкільнят мають вищі інтелектуальні, фізичні, психічні

результати, ніж ті, які передбачені вимогами програм розвитку, навчання та виховання дошкільного закладу. А це дає підстави по-новому організувати навчально-виховний процес. З іншого боку, результати дослідження таких компонентів психологічної готовності дітей дошкільного віку до навчання у школі як мотиваційна, вольова, емоційна вказують на те, що є діти, які не досягли шкільної зрілості, тобто вони неготові виконувати вимоги навчальної програми першого класу.

Психологічна підготовка дітей до школи — проблема комплексна, багатогранна, що охоплює всі сфери життя дитини. З її вирішенням пов'язане визначення принципів організації навчання, виховання і повноцінного психічного та фізичного розвитку малят у дошкільному закладі. З іншого боку, належна психологічна підготовка дошкільників — необхідна умова їх успішного подальшого навчання у школі, тобто наяву важливість реалізації принципу наступності.

Наступність — один із головних психолого-дидактичних принципів, згідно з якими передбачено встановлювати взаємозв'язки, зокрема між дошкільною ланкою освіти і початковою школою, за напрямками психофізичного розвитку дітей, формування особистості, змісту освіти, методів навчання і виховання. Така взаємозалежність та взаємна орієнтація двох послідовних освітніх ланок забезпечує неперервний і перспективний характер процесів навчання і розвитку.

Проблемами співпраці дошкільного закладу і початкової школи займаються керівники цих закладів, психологи, педагоги, керівники методичних об'єднань. Аналіз їх роботи свідчить про те, що на сьогодні у практиці функціонування багатьох дошкільних навчальних закладів нагромаджено великий досвід встановлення тісного взаємозв'язку з початковою школою. Зокрема, у багатьох школах м. Тернополя (ЗОШ № 10, ЗОШ № 13, ЗОШ № 16, ЗОШ № 24 та ін.) практикують взаємовідвідування як дітьми, так і педагогами та психологами занять у школах та дошкільних закладах, проводять заходи, які сприяють встановленню тісних контактів між такими важливими ланками освітнього процесу як дошкільний заклад і початкова школа. Результати досліджень такої співпраці — психологічна готовність дітей дошкільного віку до навчання у школі, хороша адаптація першокласників, відсутність емоційних розладів, а внаслідок цього — успішне навчання.

Існує великий арсенал заходів, які спрямовані на встановлення тісних контактів між психологами, педагогами дошкільного закладу і початкової школи. Широко використовують їх співпрацю у плануванні навчально-виховної роботи, у підготовці дітей дошкільного віку до навчання в умовах початкової школи. Ця робота полягає у створенні єдиного професійного простору, у зближенні позицій вихователя і вчителя щодо організації освітнього процесу.

Урахувати принцип наступності у діяльності дошкільного закладу та початкової школи, індивідуальні особливості та можливості дитини, здійснити трансформацію традиційної дошкільної освіти, початкової школи в особистісно-зорієнтовану, провести гуманітаризацію освіти, забезпечити духовний розвиток дитини — це завдання, над якими працюють педагоги, психологи, керівники навчальних закладів, провідні спеціалісти освіти міста Тернополя. Там, де вчителі початкових класів підтримують тісний взаємозв'язок із дошкільними установами і попередньо знайомляться з майбутніми учнями, значно менше потрібно часу для взаємної адаптації, спостерігається вища успішність у першому півріччі. Таких показників досягають унаслідок більш досконалого знання педагогом кожної дитини, її сильних і слабких сторін та врахування цих особливостей у своїй роботі.

На сьогодні шкільна програма та програма навчання і розвитку дітей дошкільного віку, заснована на запам'ятовуванні, заучуванні, заперечує закладений природою процес розвитку мозку. Часто дошкільнята відчувають труднощі у навчанні, психологічний дискомфорт та стійке небажання вчитися.

Оновлення технологій освіти за умови традиційної організації життєдіяльності дитини не приведе до успіху: педагогічні методи та прийоми, органічно включені у відпрацьовану адаптивно-дисциплінарну модель виховання і навчання, не торкаються інтересів самої

дитини. Необхідна реалізація нових підходів до навчально-виховного процесу, зокрема визначення в ньому місця особистості має розпочатися із внесення відповідних змін у навчально-розвивальні програми дошкільних закладів та початкової школи.

Дошкільний вік — це основа, на якій формується весь наступний процес психічного розвитку особистості. Успішне оволодіння навчальною діяльністю у початковій школі залежить від того, наскільки обґрунтовано та якісно психолог і вихователь дошкільного закладу підібрали методи та прийоми роботи з дітьми для формування в них мотивації до навчання.

Багато років педагоги і психологи дотримувалися стереотипу, що головна турбота навчального закладу — дати знання, хоча всім зрозуміло, що знання можна тільки засвоїти, до того ж у міру природних здібностей.

І. Якиманська вказує, що освіченість як сукупність знань, умінь, індивідуальних здібностей є найважливішим засобом становлення духовних та інтелектуальних якостей і має бути основною метою сучасної освіти. Освіченість формує індивідуальне сприйняття світу, можливості його творчого перетворення, широке використання суб'єктивного досвіду в інтерпретації та оцінці фактів, явищ, подій навколишньої дійсності на основі особистісно-значущих цінностей і внутрішніх настанов [4]. Завдяки ефективній роботі педагогів дошкільного закладу з дитиною, яка буде спрямована на розвиток пізнавальної сфери, особистості в цілому, тобто на формування в неї адекватної самооцінки, позитивного «образу Я», комунікативних навичок, етичних еталонів поведінки і якщо ця робота буде продовжена в початковій школі, то вірогідність того, що ця дитина досягне успіхів у житті, висока.

Одним із основних завдань, окреслених концепцією дошкільного виховання в Україні та іншими нормативними документами, є формування гармонійно розвиненої особистості, культивування знань, пробудження інтересу і прагнення до навчання та іншої праці, розвиток розумових здібностей та психологічна підготовка до успішного навчання у школі.

Загально визнано, що розвиток дитини відбувається у процесі її навчально-пізнавальної діяльності. У психолого-педагогічній літературі остання визначається як така, що має пізнавальну мотивацію, спрямовану на здобуття знань, умінь і навичок. Вона включає вміння вчитися, сприймати навчальні задачі й завдання, обдумувати способи їх розв'язання та застосування [1].

Дітям як у дошкільному закладі, так і в початковій школі даються багато знань, понять, від яких вони швидко втомлюються. Унаслідок цього маємо недостатній рівень свідомого та глибокого засвоєння пропонованого педагогом матеріалу на занятті, уроці чи іншій формі організації навчально-виховного процесу.

В умовах постійно зростаючого обсягу інформації, навчального матеріалу, що його повинна засвоїти дитина, виникає нагальна потреба шукати шляхи ефективного навчання і виховання, скриті резерви розумової активності, підвищення самостійності у пізнанні навколишнього світу, методи і прийоми більш якісного засвоєння дітьми знань, умінь та навичок у різних видах діяльності.

Провівши відповідні дослідження, Л. Калуська пропонує такі оптимальні шляхи психічного розвитку дітей: у процесі педагогічної взаємодії в різних видах діяльності, на різних етапах уроку (заняття) підбирати методи і прийоми, спрямовані на активне сприймання навчального завдання та реалізацію дидактичної мети. При цьому нову інформацію неодмінно інтегрувати з попередніми знаннями і досвідом дитини; дидактичну мету та завдання реалізувати у вигляді інтегративних занять; одну і ту ж тему розгортати та пропонувати дітям на основі між предметних зв'язків [2].

Народжуючись, дитина поступово пізнає світ як самостійно, так і за допомогою дорослих. Інколи, навіть якщо педагог докладає немало зусиль, вихованці не проявляють належного інтересу до навчання, і, як наслідок, знання у них бувають недостатньо міцні й стійкі. Перша причина, як писав Ж. Руссо, криється в тому, що ми не вміємо поставити себе на місце дітей, не входимо в їхні ідеї, а подаємо наші власні. Другу причину розкриває

К. Ушинський, який зазначає, що якщо педагог не дає дитині матеріал для власної розумової діяльності, то настає найстрашніше, що може бути в навчанні, — нудьга.

Доведено, що успіх залежить від рівня безкорисливої допитливості, від бажання пізнати нове. Пізнання нового починається в дошкільному віці і має своє продовження у молодшому шкільному. Практикою підтверджено, що діти рідко залучаються до творчої діяльності; часом позбавлені можливості самостійно вирішувати завдання, доступні їхньому розумінню; частіше всього одержують знання в готовому вигляді, запам'ятовують їх і механічно відтворюють; мислення дитини «дрімає». У подальшому учні інтелектуально пасивні, відчують труднощі у навчанні, матеріал заучують механічно, користуються підказками. Тому так важливо максимально активізувати пізнавальну діяльність дитини у дошкільному віці й активно працювати в цьому напрямі у початковій школі.

Реалізуючи у своїй діяльності принцип наступності, педагоги дошкільного закладу і початкової школи мають враховувати темперамент дитини. Для кожного типу темпераменту актуальними є певні виховні та розвивальні завдання, які полягають як у створенні сприятливих зовнішніх умов, так і у формуванні в дітей умінь саморегуляції. Тут доцільно спиратися на природну дитячу допитливість. А вирішальну роль відіграє стимулююча діяльність у дошкільному закладі — вихователя, у початковій школі — вчителя.

Розроблена Д. Ельконіним вікова періодизація психічного розвитку дитини дала змогу вченому запропонувати новий підхід до проблеми наступності різних ланок у системі навчальних закладів. Зокрема там, де в системі спостерігається розрив (дошкільний заклад — школа), важливо забезпечити органічний зв'язок, оскільки і дошкільний вік, і молодший шкільний належать до однієї епохи — дитинства. Дитячий садок зобов'язаний зберігати самоцінність дошкільного дитинства і формувати фундаментальні якості малюка, а школа має прийняти досягнення дитини і розвинути нагромаджений нею потенціал.

Важливо, щоб усі ланки освіти мали неперервний характер. І такі завдання як забезпечення емоційного благополуччя кожної дитини, розвиток її допитливості, ініціативності, формування знань про навколишній світ, залучення до різних видів діяльності, до цінностей здорового способу життя повинні бути ключовими у діяльності дошкільного закладу і школи.

На сьогодні співробітники Центру «Дошкільне дитинство ім. О. В. Запорожця» розробили науково-обґрунтовану концепцію наступності в роботі дошкільного навчального закладу і початкової школи. Ця концепція дає змогу розглядати наступність як двосторонній процес, що забезпечує неперервність у розвитку дітей і освіти як систему.

Керівник авторської школи науково-практичної психології Е. Помиткін зазначає, що, подібно до того, як маленьке зернятко, проростаючи, спочатку потребує вологи, потім — сонячного світла, а вже згодом, перетворившись на дерево, може приносити плоди на родючому ґрунті, так і людина у кожний віковий період має провідні потреби [3]. Визначити й задовольнити їх можна, керуючись принципом наступності. Кожен етап життя має свої характерні ознаки, які свідчать про зміни у людській природі. Однак в усі часи актуальними для людства залишалися прагнення до розвитку, досконалості; розширення власних можливостей. Успішність розвитку особистості залежить як від внутрішніх, психологічних умов, так і від зовнішніх впливів.

Дотримання принципу наступності у навчально-виховному процесі повинно забезпечуватися педагогами і психологами перших двох ланок освітнього процесу. Багато чого залежатиме від самої дитини, від її бажання вчитися, вміння спілкуватися з ровесниками, від її інтелектуальних здібностей, прагнення до самостійності, відповідальності. Але варто зазначити, що формування особистості дитини, її готовності до навчальної діяльності залежатиме від співпраці кваліфікованих педагогів і психологів, які сприятимуть послідовному розвитку майбутнього школяра.

У майбутньому дослідження доцільно спрямовувати на вдосконалення вже відомих («класичних») форм впровадження принципу наступності у практику діяльності дошкільного навчального закладу і початкової школи та розробку нових, а також варто вивчати досвід

реалізації цього принципу у практиці тих навчальних закладів, у яких він здобув визнання та показав ефективні результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вьюнова Н. И. Психологическая готовность ребенка к обучению в школе: учебное пособие для студентов вузов / Н. И. Вьюнова, К. М. Гайдар, Л. В. Темнова — М., 2003. — 256 с.
2. Калуська Л. Активізація навчально-пізнавальної діяльності дитини / Л. Калуська / Психолого-педагогічні та методичні проблеми розвиваючого навчання: збірник статей Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Івано-Франківськ, 1998. — С. 89–91.
3. Помиткін Е. Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини / Е. Помиткін. — К.: Шкільний світ, 2008. — 128 с.
4. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. — 1995. — № 2. — С. 31–42.

УДК 373.31

Вікторія ЛЕГІН

ПРОБЛЕМА РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті здійснено психолого-педагогічний аналіз поняття «рефлексія». Уточнено зміст та структуру рефлексії. Охарактеризовано рефлексивні вміння навчальної діяльності молодших школярів.

В статье осуществлен психолого-педагогический анализ понятия «рефлексия». Уточнено содержание и структуру рефлексии. Охарактеризовано рефлексивные умения учебной деятельности младших школьников.

Psychological and pedagogical analysis of the notion «reflection» is made in the article. Junior pupils' reflective skills of education activity are characterized.

В умовах особистісно орієнтованого навчання початкова освіта покликана сприяти всебічному розвитку молодшого школяра, забезпечувати оволодіння ним всіма компонентами навчальної діяльності. Однією із основних ознак оновленої парадигми освіти є визнання учня суб'єктом навчального процесу. Необхідна умова набуття школярем суб'єктності — наявність рефлексії, яка починає формуватися як цілісна якість у молодшому шкільному віці.

Рефлексія (*лат. reflexio* — відображення), за довідковою літературою, — це здатність органу психіки відображати навколишню дійсність і самого себе [2, с. 168]; це джерело внутрішнього досвіду, засіб самопізнання та необхідний інструмент мислення; це готовність і спроможність людини до самооцінки, самопізнання, аналізу своїх дій, мотивів, вчинків, настрою, до зіставлення їх із діями та вчинками інших людей [10, с. 300].

Розгляд сучасних тенденцій проблематики рефлексії у психології та педагогіці показує, що чимало досліджень присвячено розвитку рефлексивної свідомості на різних етапах онтогенезу (М. Варбан, А. Виногородський, В. Слободчиков, Т. Яблонська). В останні роки збільшилася кількість публікацій, у яких рефлексія постає не лише як суттєвий компонент будь-якого процесу, а й як предмет спеціального вивчення (А. Виногородський, Н. Гуткіна, І. Мельничук, І. Пономаренко). Експериментальному аналізу зазначеного феномена присвячені роботи Н. Галкіної, А. Зака, В. Зарецького, В. Романенко, С. Степанова.

На сучасному етапі проблема формування рефлексивних умінь навчальної діяльності в учнів початкових класів недостатньо висвітлена, тому *мета статті* полягає в узагальненні підходів до визначення сутності і структури рефлексії як особистісної характеристики людини та в обґрунтуванні рефлексивних умінь навчальної діяльності молодших школярів.